

Läkaren, fågelfotografen och författaren Paul Rosenius

Hans bok räddade svärsonens liv i Görings Tyskland

|| På det museum där min far var chef fanns ett stort träskåp med en mängd små lådor. Där hittade man tusentals glasplåtar med bilder på fågelbiotoper, fågelbon och fåglar, alla tagna av Malmöläkaren och gastroenterologen Johan Anders Martin Paul Rosenius, en av de allra första fågelfotograferna i Sverige, kanske rentav den förste, och författare till många böcker om djur och natur.

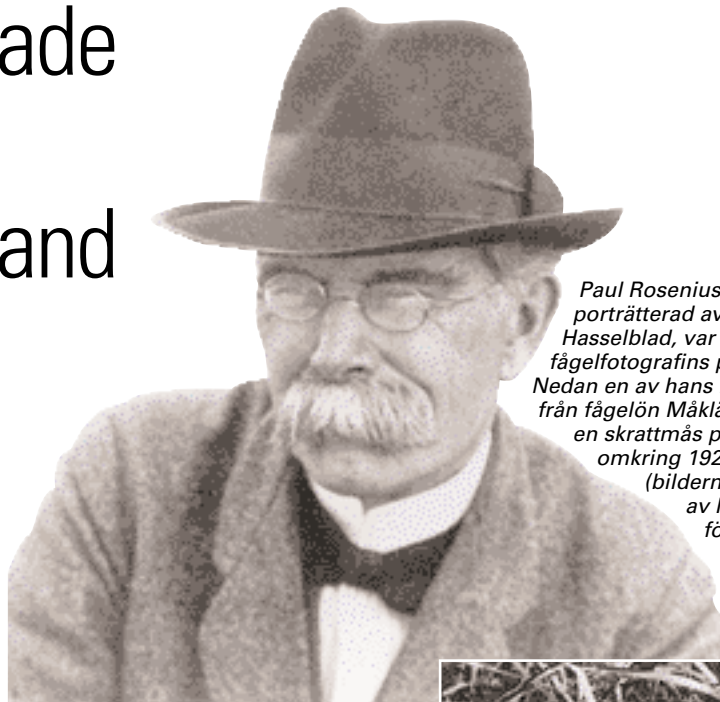
Hans »Sveriges fåglar och fågelbon« är det mest omfattande zoologiska bokverk som någonsin utkommit på svenska. Dessutom räddade det livet på Rosenius' svärson! Men mer om detta senare.

Paul Rosenius föddes 1865 i Göteborg och växte upp i Lund, där hans far kyrkoherden innehade en tjänst. På den tiden var Lund betydligt lantligare än idag. I sin memoarbok »Mitt gamla Lund« skildrar Paul Rosenius en idyll där man fångade fåglar, fiskade eller beundrade blommor.

År 1888 skrevs Paul in vid Karolinska institutet, där han fick sin legitimation 1895. Efter examen studerade han medicin, främst mag-tarmsjukdomar, vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, besökte bl a doktor J Boas i Berlin och gjorde en resa till Wien för att studera gastroenterologi. I slutet av 1800-talet började han som privatpraktiserande läkare i Malmö, där han en tid verkade även som tf provinsialläkare i Malmöhus län.

Studietiden i Lund på 1880-talet kom att spela stor roll för Paul Rosenius. Man stod på tröskeln till en ny tid. Industrialismen ändrade dramatiskt på invanda kulturmönster, och i dess spår följde socialismen, frågor om allmän rösträtt, Darwins syn på människan och Nietzsches idéer om övermänniskan. Religionen, som haft så stor betydelse inte minst för generationer av släkten Rosenius, blev nu alltmer ifrågasatt, och det blev tillåtet att vara ateist.

Dessa och många andra stora frågor i tiden diskuterades livligt bland studen-

Paul Rosenius, här porträtterad av Victor Hasselblad, var en av fågelfotografins pionjärer. Nedan en av hans bilder från fågelön Måklappen, en skrattnås på bo från omkring 1920

(bilderna utlånade av Måkläppsföreningen, Falsterbo).

terna i Lund. Paul var aktiv i studenternas diskussionsklubb DUG, »De Unga Gubbarna«.

Många av DUG-isterna blev med tiden berömda män, bl a Bengt Lidfors (professor i växtfysiologi, mer känd som en av förgrundsgestalterna och agitatorerna bland de tidiga socialdemokraterna, tillika chefredaktör för tidningen Arbetet i Malmö), Adolf Strömstedt (medicinare), Emil Kléen (diktare), Lars Ryder (tidningsman), Hans Cavallin (jurist) samt Axel Wallgren (författare och journalist, mer känd under pseudonymen Falstaff Fakir).

Paul Rosenius' första bok, »Naturstycken«, illustrerad av Bruno Liljefors, publicerades redan 1897 och ger framför allt beskrivningar av olika fåglar. Nästa bok blev »Under skilda himmelsstreck« 1903. Det är en reseskildring till ganska disparata mål när och fjärran, bl a Lappland, Skåne, Tåkern i Östergötland, Österrike, Medelhavet, Rom och Egypten.

Därefter försökte Rosenius 1909 sig på att skriva en roman, »De unga gubbarna«, som handlar om DUG-isterna och studentlivet vid Lunds universitet. Kritikerna var inte speciellt välvilliga, och det blev aldrig några fler romaner signerade Paul Rosenius.

Han tyckte om att resa, och man kan förmoda att resandet också hade stor betydelse för hans intresse för fotografering, en ny företeelse. Kamerorna på den tiden

var otympliga trälådor som krävde gedigna (och tunga) stativ, filmen var glasplåtar som ofta måste framkallas »i fält«. Nyckeln till Rosenius' framgång blev kombinationen skicklig fotograf och förmåga att skriva inspirerad naturlyrisk prosa grundad på verkligt gediget kunnande om den svenska naturen, framför allt dess fåglar.

Boken »Min jakt med kameran« kom 1912. Här visar författaren fotografier på fåglar som man tidigare bara sett avbildade i form av målningar eller teckningar. Många människors kunskaper om blommor, djur och fåglar för hundra år sedan härrörde från skolornas herbarier eller från dessa institutioners ofta omfattande samlingar av uppstoppade djur. Paul Rosenius' fotografier tillförde således något alldeles nytt. För oss som är bortskämda med ytterst perfekta bilder kan fotografierna i »Min jakt med kame-

ran« tyckas tämligen enkla, men enstaka bilder har en skärpa och en intimitet som fortfarande håller.

Sju år efter »Min jakt med kameran« kom på nytt en rese-skildring, »Vandringar och färder«, i två delar med kapitel som »Naturintryck från Öland«, »Ljungheden«, »Ufberget«, »Pilgrimsfalkarna«, »Idyllen Ransvik« och »Måkläppen«. Den andra delen ägnas åt Nordafrika, ett område som låg författaren varmt om hjärtat.

År 1924 utkom en andra del av »Min jakt med kameran«. Det har gått tolv år mellan den första och den andra samlingen, och man kan väl se att Rosenius utvecklats i sin foto-skicklighet. I denna bok skildrar han svårare motiv, t ex lunnefågeln på Soteskär, härfågeln i Blekinge, de blå kärrhökarna i Närke. Bilderna är helt i klass med vad som producerades i övriga världen vid denna tid.

Bara något år senare ger Paul Rosenius ut den vackra och påkostade boken »Måkläppen«, som handlar om den lilla sandreveln söder om Falsterbo udde. Måkläppen blev ett av våra första naturreservat, främst på grund av att det var en av de första platser i Sverige där skrattmåsen häckade, på sin tid en första klassens raritet. Rosenius var djupt engagerad i skyddandet av denna säregna ö och blev en eldsjäl i Föreningen för skyddandet af Måkläppens Fågelfauna. I föreningsens regi skrev han bl a en liten pamflett med titeln »Skydda våra sällsynta fåglar«, som illustrerades av Olof Gylling, en på sin tid mycket känd fågel-målare.

Rosenius engagerade sig även i naturskydd på andra håll, t ex i havsbandet i Södermanland (Källskärsklubben). Han skrev en lång rad tidningsartiklar och argumenterade för att fåglar och vilt skulle skyddas mot jakt. Boken »Vildmark och fåglar« gavs ut 1929.

Samtidigt med de böcker som ovan summariskt refererats höll Paul Rosenius på med sitt stora verk, sitt livsverk, boken »Sveriges fåglar och fågelbon«. Det publicerades i form av häften, som man sedan själv kunde låta binda. Sammanlagt 255 häften blev det; det första kom ut 1913, det sista lagom till författarens 89-årsdag 1954. Utgivningstiden blev således hela 41 år!

Detta verk – som sammantaget väger 40 kg – är ett gigantiskt arbete. Det innehåller bilder på så gott som samtliga Sveriges häckande fågelarter och är utan tvivel det mest omfattande zoologiska bokverk som någonsin utkommit på

Rosenius blev en eldsjäl i Föreningen för skyddandet af Måkläppens Fågelfauna, i vars regi han skrev en liten pamflett med titeln »Skydda våra sällsynta fåglar«, illustrerad av den kände fågel-målaren Olof Gylling. I memoarboken »Mitt gamla Lund« skildras en idyll.

en tid då allmän jakt var tillåten och man sköt fågel med allt från slangbåge till hagelbössa. På den tiden var det lika naturligt att ta för sig bland fåglarna som det idag är att plocka blåbär. Rosenius reagerade på denna ohejdade jakt och ville ge något annat i stället: fotografier. Även om han var en föregångare var hans fotografiska metoder med våra ögon sett tvivelaktiga. Han kunde rensa bort vassen runt ett doppingbo eller rasera en stenmur för att få en bra bild på ett härfågelbo. Utvecklingen gick snabbt, inte minst på grund av Victor Hasselblads kamera, och ganska snart fanns bättre och naturligare bilder producerade av bl a Per Olof Swanberg och Svante Lundgren. Tiden gick helt enkelt Rosenius förbi.

Ett annat skäl till hans marginalisering var att han var så knuten till bofotografering. Han var en mycket känd oolog, dvs äggsamlare. Under efterkrigstiden blev detta alltmer kritiserat, och så småningom blev det förbudet att samla ägg. Paul Rosenius kunde dock inte släppa sin passion för samlandet, han fick rykte om sig som boplundrare och blev därmed mer eller mindre utfryst.

Man kan dock inte ta ifrån honom hans pionjärinsats, och han värnade om det vildas rätt till liv. I inledningsorden till »Min jakt med kameran« skriver han:

»Den gamla formen för jakt, den blodiga, kommer, tror jag, allt mindre att utövas. Framtidens jakt skall mer och mer blifva jakten med kamera. Denna vållar ingens död och ingens pina, och den låter lefva i tvåfaldig mening: jaktföremålet får behålla lifvet och får därtill ett andra, mer eller mindre oförgämligt lif i den bild som griper ett ögonblick af dess tillvaro.«

Paul Rosenius dog 1957, 92 år gammal.

Dan-Axel Hallbäck

docent, överläkare,
kliniken för medicin och geriatrik,
Karlskoga lasarett
(dan-axel.hallback@orebroll.se)

svenska. Det finns en liten intressant anekdot förknippad med verket, vilken berättas i Björn Dals bok »Sveriges zoologiska litteratur. En berättande översikt om svenska zoologer och deras tryckta verk 1483–1920«:

»Rosenius dotter gifte sig med en engelsman som blev stridsflygare i andra världskriget och nedskjuten, skadad och internerad i Tyskland. Rosenius lyckades få honom utlämnad i utbyte mot ett komplett bundet exemplar av 'Svenska fåglar och fågelbon' till Her-mann Göring.«

Det hör nog till ovanligheterna att fågelböcker kan rädda liv på detta sätt!

På 1920-talet fick Paul Rosenius lysande, nästan lyriska, recensioner. Sten Bergman, som i unga år bl a recenserade naturböcker, skriver om boken »Min jakt med kamera«:

»På sitt fångslande och älskvärda sätt skildrar författaren de olika fåglarnas liv och leven. Han är en mästare i att tolka stämningen i naturen och stämningen hos fåglarna han tränger in på livet.«

Man kan förvåna sig över att en man som på sin tid var så aktad och välkänd idag är nästan glömd. Orsakerna till detta är troligen flera. Paul Rosenius växte upp i